

LEV DETELA: UPORNIK MED LITERATI

Janja Žitnik

ŽIVLJENJE

Lev Detela se je rodil 2. aprila 1939 v Mariboru. Mladost je preživel v Središču ob Dravi in v Ljubljani, kjer je leta 1958 maturiral na klasični gimnaziji. Njegovo otroštvo je bilo vse prej kot lahko in brezskrbno. Med vojno so njegovega očeta poslali v Dachau, po vojni pa je oče po informbirojevskih dogodkih izgubil članstvo v Komunistični partiji in službo gimnazijskega ravnatelja v Ljubljani. Starši so se ločili in se ponovno poročili z novima partnerjema. Družina je bila razbita in mladi Detela se je spričo težkih travm iz otroštva, ki se vedno znova vračajo v njegovi literaturi, že zgodaj znašel na poti nemirnega iskanja lastnih vrednot in izraza.¹ Njegovi najzgodnejši poskusi v pisanju segajo v leto 1952, ko je že s trinajstimi leti v Ljubljanskem dnevniku objavil svojo prvo črtico z naslovom Peljal sem se k materi.

V letih 1958-60 je študiral slavistiko na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani (pri prof. dr. Antonu Slodnjaku). V tem času je začel skupaj z Mileno Merlak pod psevdonom objavljati reportaže v Ljubljanskem dnevniku in krajše leposlovne tekste v ljubljanski reviji *Mlada pota*. Vendar je že v študijskih letih začutil, da v tedanjem slovenskem provincializmu in politični utesjenosti ne bo našel prostora za svojo vizijo nove literature, kakršno je želel ustvarjati tudi sam. Poleg družinskih in osebnih vzrokov se je po dveh letih študija odločil za emigracijo tudi zaradi dejstva, da se je v Ljubljani znašel v torišču različnih napetosti: na univerzi zaradi "*afere Slodnjak*", pri reviji *Mlada pota* zaradi politične cenzure nekaterih prispevkov, pri JLA pa zaradi svojega negativnega odnosa do uniformiranosti in militarizma.²

8. avgusta 1960 se je torej izselil na Dunaj, kjer je vpisal študij slavistike in umetnostne zgodovine. Oktobra istega leta se je poročil s slovensko pesnico Mileno Merlak. Že v času študija je ustanovil založbo *Sodobna knjiga* in začel pospešeno objavljati svoja leposlovna dela. Leta 1964 je izšel njegov knjižni prvenec, zbirka krajše proze z naslovom *Blodnjak*. Do tedaj je v različnih periodičnih publikacijah objavil že šestnajst prozskih tekstov in številne članke. Na Dunaju je živel do leta 1965, naslednje leto v kraju

Gumpoldskirchen v Nižji Avstriji, od 1967-69 pa v Schwechatu pri Dunaju. Študij je končal leta 1968. Odtlej je preživel sebe in družino predvsem z različnimi literarnimi štipendijami in s publicistično dejavnostjo, honorarji za članke in leposlovna dela ter s sodelovanjem v uredništvih revij, predvsem pa s kulturnimi prispevki za radio. Leta 1969 se je preselil v Untersiebenbrunn v Nižji Avstriji, od leta 1975 dalje pa živi bolj ali manj stalno na Dunaju. Od leta 1970 se preživlja izključno kot svobodni pisatelj in kulturni publicist.

Prva leta življenja v Avstriji so bila težka, saj je pot do pisateljevega uspeha v tujem jezikovnem in kulturnem prostoru izredno zahtevna. S talentom, izjemno delavnostjo in vztrajnostjo pa je vendarle sorazmerno hitro dosegel, da so se mu odprla vrata avstrijsko-nemških kulturnih krogov, ki so ga kmalu docela sprejeli za svojega. Zdaj se je lahko še intenzivneje posvetil izbrani usmeritvi svojega leposlovnega ustvarjanja, ob tem pa nadaljeval z delom na področju esejistike, literarne zgodovine in kritike.

Do danes je Detela objavil 25 samostojnih knjig in eno skupaj s svojo ženo, od tega sedem v nemškem jeziku in eno (z Mileno Merlak) v slovenščini, nemščini in angleščini. Piše prozna, pesniška in dramska besedila, v nekaterih knjigah se prozni teksti in pesmi med seboj prepletajo. Detela je izrazit avantgardistični pisec, v tematiki in slogu se zgleduje po literarnih usmeritvah Kafke in eksistencialistov. Njegova dela so po večini nadrealistična, saj na avtentičen način odražajo podzavestne blodnje in bolečine, ki so rezultat konflikta med junakovimi notranjimi impulzi in svetom. Detelove pesmi in "pripovedi" so fantastične, pogosto groteskne parabole človeških slabosti. Občasno piše tudi bolj realistično prozo, ki je večjemu delu bralcev mnogo lažje razumljiva (Marijin mojster, Časomer življenja, Stiska in sijaj slovenskega kneza, Dunajski valček za izgubljeno preteklost).

Na področju literarne zgodovine in kritike je Detela eden najpomembnejših posrednikov med slovenskim in nemškim jezikovnim prostorom. V osrednjih nemških dnevnikih in uglednih literarnih revijah objavlja eseje, kritike in preglede novosti s področja slovenske literature in kulture; Slovence v matični deželi, še bolj pa v zamejstvu in emigraciji, pa redno seznanja z avstrijskim in nemškim ustvarjanjem. Razen v nemških periodičnih publikacijah je z leposlovjem in članki doslej največ sodeloval v tržaškem in celovškem tisku. Prav tako pomembna so Detelova kulturna poročila in esejistični prispevki v zamejskih radijskih programih.

Detela pogosto nastopa na javnih branjih v različnih krajih Avstrije, Italije in Slovenije. Redno se udeležuje vsakoletnega mednarodnega pisateljskega srečanja v Brezah na Koroškem, literarnih srečanj avstrijske revije in društva Podium, Tinjskih literarnih pogovorov (do leta 1976), občasno kongresov PEN-a, pisateljskih srečanj v Vilenici (1990-92) ter nastopov v okviru Akademije Waldviertla. Za svoje leposlovno delo je prejel številne literarne nagrade in štipendije, že desetletja pa je tudi član različnih literarnih organizacij in društev.³

SODELOVANJE PRI REVIJAH IN ČASOPISIH

Leta 1961 je Lev Detela začel objavljati krajšo prozo in članke v reviji *Vera in dom*, v tržaški Mladiki, celovškem časopisu *Naš tednik* ter v periodičnem tisku Slovencev v Buenos Airesu (*Meddobje*, *Zbornik Svobodne Slovenije*, *Glas Slovenske kulturne akcije*). Leta 1963 se tem naslovom pridružita še celovski reviji *Mladje* in *Naša luč*, tržaški *Novi list*, naslednje leto pa londonski *Klic Triglava*. Bil je med ustanovitelji in od 1964-66 v uredniškem odboru tržaške revije *Most*. Od leta 1963 dalje je objavljajl eseje, članke o književnih novostih (zlasti v tedanji Jugoslaviji), prevode ter izvirne leposlovne prispevke tudi v nemških časopisih in revijah, sprva v *Die Fuerche* (Dunaj) in *Die Weltwoche* (Zuerich), po letu 1970 pa predvsem v literarni prilogi švicarskega dnevnika *Die Tat*, v dunajskem *Die Presse*, v *Stuttgarter Zeitung*, v švicarskih časopisih *Basler Nachrichten* in bernskem *Der Bund*, v celovških časopisih *Kleine Zeitung*, *Volkszeitung*, *Kaertner Tageszeitung*, v tamkajšnjih revijah *Fidibus*, *Das Blaue Band*, *Die Bruecke* itd. V letih 1964-71 je precej objavljajl v srbohrvaščini v liberalni londonski reviji *Naša reč*. Od 1967-68 je bil (z Bertom Pribcem) soizdajatelj revije *Slovenska vest* (Canberra v Avstraliji in Dunaj), v letih 1973-75 pa član uredniškega odbora celovške literarne revije *Mladje*. Leta 1973 je dal pobudo za posebno številko dunajske revije *AHA* (št. 4-5), posvečeno slovenski literaturi in kulturi na Koroškem. Leta 1978 je bil (s Petrom Kerschejem in Wolfgangom Mayer-Koenigom) soustanovitelj revije *LOG. Zeitschrift fuer internationale Literatur*; še danes je njen sourednik in eden glavnih sodelavcev. Od leta 1983 je urednik posebne knjižne zbirke *LOG-BUCH* pri tej reviji; doslej je v zbirki izšlo petnajst naslovov, med njimi tudi tri nemške antologije. Januarja 1989 je postal urednik *Meddobja*, kulturne revije za Evropo, leta 1991 pa je uredil tudi antologijo z naslovom *Slovenska zdomska književnost zadnjih let*, ki je izšla v posebni številki revije *Dialogi* (XXVII, št. 7).

Seznam revij in časopisov, kjer najdemo Detelove objave ali prispevke o njegovem delu, obsega več kot 85 naslovov, od tega le nekaj iz matične Slovenije, okoli 20 jih sodi v okvir slovenskega zamejskega (Trst, Celovec, Gorica) in zdomskega tiska (Argentina, Avstralija, Velika Britanija), vse ostalo pa so predvsem nemški časopisi in literarne revije, ki izhajajo na Dunaju, v Celovcu, Zuerichu, Stuttgartu, Heidelbergu, Duesseldorfu in drugod. Prevodi njegove poezije in proze so izšli v angleščini (ZDA, Velika Britanija, Kanada, Avstralija), v madžarščini, romunščini, italijanščini, španščini in v indijskem jeziku gujarati.⁴ Detelova bibliografija obsega več sto objav, o njegovem delu pa je doslej izšlo okoli 130 člankov in ocen, objavljenih v najrazličnejših delih sveta.

NEKAJ MISLI O DETELOVEM LEPOSLOVNEM DELU

Doslej je Detela objavil naslednje knjige: Blodnjak. Sedem pripovedi (1964), igro Junaštva Slamnatega Krpana. Lirična groteska (1965), Atentat. Proza in pesmi (1966), Izkušnje z nevihtami. Kratka proza (1967; knjiga je izšla v nemškem prevodu leta 1973), igro Črni mož. Grozljiva zgodba v verzih (1969), Sladkor in bič. Pesmi (1969), zbirko kratke proze Kraljev kip (1970; izšlo v nemščini leta 1977), Metaelement. Pesmi (1970), Legende o vrhovodcih in mesečnikih. Zbirka izvirne slovenske poezije (1973), Marijin mojster. Sporočilo o slikarju iz starih časov (1974), Duhovni ogenj naj večno gori!. Trideset duhovnih razmišljanj (1975), Povojni slovenski koroški pesniki in pisatelji (1977), skupaj z Mileno Merlak pesniško zbirko Kaj je povedala noč (1985), Časomer življenja (1987), Cafe noir. Pesmi (1989), Dunajski valček za izgubljeno preteklost. Roman (1989), Stiska in sijaj slovenskega kneza. Roman (1989), Poslednja gora. Izbrano delo I (1991) in Duh in telo. Izbrane pesmi (1993). Poleg že omenjenih prevodov so izšle še njegove naslednje nemške knjige: Legenden um den Vater (1976), Imponiergebaerden des Herrschens (1978), Der tausendjaehrige Krieg. Ein Lesestueck fuer die Hinterbliebenen (1983), Testament des hohen Vogels. Lyrik (1985) in Gespraechе unter den Fabrikschornsteinen. Roman (1986).

Lev Detela je zagovornik internacionalizma na vseh ravneh javnega življenja in zasebnega naziranja sveta, torej tudi v literaturi. V spremni besedi k svoji prozni zbirki Izkušnje z nevihtami piše: *"Sodobni človek se bo vedno bolj osvobajal vseh političnih in ideoloških spon, vedno bolj bo postajal nevezan, svoboden – in upajmo, human človek. V dobi tehnike in internacionalizma se ne razkraja le religiozna, temveč tudi nacionalna zavest v starem smislu. V ospredje vedno bolj stopa mednarodna vzajemnost*

in človeškost. Vsako naše dèjanje bo vedno bolj internacionalno dejanje. Doba malih literatur in pisateljev je mimo: zaplotništvo bo uničeno, celotna kulturna dejavnost bo izpostavljena mnogo večji selekciji, v kateri se bo moglo uveljaviti le najboljše in najbolj nadarjeno. Naša naloga je, zaslutiti vso veličino sodobnosti in se spojiti s to sodobno vizijo v čvrsto telo, v katerem more tudi majhna jezikovna gmota, ves čas izpostavljena prepihu internacionalizma, kljubovati, ostajati nacionalna, a v svojih najvišjih dosežkih vedno bolj postajati internacionalna last človeštva."⁵

V drugih spremnih besedah k njegovim delom beremo, da pisatelj izhaja iz tradicij velikih mojstrov sodobne literature, kot so Joyce, Proust, Kafka, Belj, Schulz ali Beckett,⁶ poleg teh imen pa so kot Detelove literarne paralele omenjeni še Jahnn, Pilnjak, Babelj, Witkiewicz in Gombrowicz.⁷ Verjetno bi lahko našli še nekaj Deteli sorodnih piscev, vendar nas predvsem zanima, katere so pravzaprav tiste odlike njegove literature, ki ga uvrščajo med najkvalitetnejše slovenske zdomske pisce.

Med najpomembnejšimi značilnostmi Detelovega leposlovnega ustvarjanja so pristna in prepričljiva izpovednost, mojstrsko obvladovanje jezika z močno razpoznavnim slogom, večplastna izraznost izvirnih literarnih sredstev ter drzno vnašanje skrajno nekonvencionalnih oblik v slovensko literaturo. Značilna za njegova dela je tudi njihova tematika, ki dosledno posega bodisi v okvir eksistencialnih ali osnovnih etičnih vprašanj človeka in človeštva. Detelova dela s svojimi šokantnimi izraznimi sredstvi in z vsebino, ki pogosto razgalja nekatere "nedotakljive" občečloveške ali slovenske nacionalne tabuje, predstavljajo upor proti vsakršnemu konformizmu, tako v literaturi kot v življenju nasploh.

Razpetost med idiličnim spominom na dom, ki je nenadoma postal ječa, in kruto resničnostjo novega, tujega okolja, razpetost med preprosto razigranostjo otroških let in ledenimi okovi pravkar pridobljene svobode, ki v resnici predstavlja novo, drugačno ječo, večni boj med nostalgicnim hrepenenjem in osamljeno odtujenostjo nerazumljenega umetnika v svetu – to so izhodiščne teme leposlovnih del Leva Detele, kakršna je začel objavljati kmalu po prihodu v novo domovino. Temu se vzporedno pridružijo največkrat ironične, a zato nič manj pretresljive slike nesmiselnosti nasilja, tiranije, vojska, meja in sovraštva med narodi. Doma in na tujem se pisatelj srečuje s slabostmi posameznika in družbe: egoizmom, čustveno in intelektualno omejenostjo, moralno izkrivljenostjo, pozerstvom, sprenevedanjem, čredništvom, zaplotništvom, vsakdanjimi nesmisli in

“preganjavicami” človeštva, ki jih zna vselej domiselno dramtizirati v svojih pripovedih.

Čeprav je Detela doslej objavil mnogo več proznih del kot pesmi, je tudi iz njegovih črtic in novel, ki so polne lirične metaforike in ki v večjem delu odkrivajo avtorjevo introvertiranost pri iskanju literarne snovi in izraza, jasno razvidno, da je ta pisec po duši prej lirik kot pripovednik, prej pesnik kot pisatelj. Njegova dela so globoko doživeta in pretresljiva izpoved, v simbole iz sanjskega, otroškega, živalskega in kozmičnega sveta prelita refleksija razbolele, a še vedno upajoče pesnikove duše, ki vedno znova išče pravega smisla, lepote in trdnih vrednot. Detelova literatura pomeni zavračanje zunanjega sveta, nikakor pa ne zanikanje človeka. V osnovi gre za eksistencialistično književnost, ki se po obliki preveša v nadrealizem in simbolizem, v lirično parabelo, ekspresivno metaforo, satirično grotesko, fantastično burko. Skrajne oblike Detelovih literarnih iskanj so eksperimentalna poigravanja v jeziku, ki končno vodijo v razpad vsebine ali oblike oziroma v preoblikovalni sestop na ploskev novih metaizraznih možnosti.

Svet sanj je pri Deteli – podobno kot pri Kafki – prikazan kot oprijemljiva stvarnost, ki pa seveda deluje po vseh “pravilih” sanj: v tem svetu vlada kaos, navidez absurde fabule odkrivajo čustva, občutke in skrajna razpoloženja, pretiravanje je osnovna prvina izraza. Avtorjeva čustveno nabita domišljija se sprosti do konca in brez vsakršnih zadržkov. Detela zavestno zastopa stališče, da naš sanjski svet odkriva globlja, pomembnejša in dragocenejša spoznanja o resničnosti, družbi in nas samih kot pa svet, ki nas obdaja v budnem stanju. Prvine zunanjega sveta – čarobno lepa in hkrati skrivnostna narava, ki nam največkrat daje zavetje, včasih pa se vendarle kruto znese nad nami, dekadentna človeška družba s svojimi neizprosniimi zakoni in odnosi ter najrazličnejši zunanji dogodki – stimulirajo naša notranja doživlja, ki navsezadnje predstavljajo naše pravo življenje.

V našem notranjem življenju, ki je za nas bolj resnično od zunanjega, ni postavljenih nobenih objektivnih meja. Edina meja v tem svetu je večja ali manjša moč naše domišljije in našega čustvovanja. Vse, kar doživimo navzven, se nam v resnici zgodi šele tedaj, ko to temeljito doživimo tudi navznoter. Naša subjektivna narava seveda interpretira zunanje dogodke in odnose na svoj način, naše notranje življenje je za nas izredno pomemben splet subjektivno pogojenih duševnih reakcij na zunanje impulze.

Človek si že po naravi želi ohraniti svojo osebno svobodo in identiteto. Človeška družba pa si nenehno prizadeva odkriti formulo za

"najpravičnejšo" ali "najuspešnejšo" družbeno ureditev. S ponavljajočimi se usodnimi napakami sili pri tem posameznika na eni strani v konformizem, intelektualno in čustveno utesnenost, neke vrste duhovno suženjstvo, ki se odraža v zatiranju lastne identitete in s tem povezani razdvojenosti oziroma "notranji odtujenosti" človeka. Na drugi strani pa lahko družba povzroči njegov odkrit upor, boj za ohranitev osebne integritete, s tem pa žal neizogibno tudi njegovo "zunanjo odtujenost" od sveta. Človek se torej lahko prepusti osrednjemu toku zunanjih zakonitosti, izgubi svojo osebnost in postane objekt družbe, lahko pa se temu toku upre, ohrani svojo suverenost in na ta način ostane subjekt. Nenehen konflikt med družbo in suverenim posameznikom zadržuje oba v brezupnem blodnjaku, iz katerega ni videti izhoda.

Kot se Detela z izjemno sposobnostjo samoopazovanja pogloblja v lastno duševnost, se zna z enako mero prizadetosti živeti tudi v dušo docela drugačne osebnosti od svoje (n. pr. škorpijon v surrealistični noveli *Blodnjak*). S tem doseže ne samo večjo pestrost in hkrati zadovoljivo prepričljivost svojih "junakov", temveč ustvarja z odnosi med tako različnimi antagonisti tem večjo dramatičnost v svojih pripovedih.

Detelova psihološka proza, pesmi in dramska besedila so po izrazu vsaj na prvi pogled skrajno hermetična, čeprav imajo za pazljivega bralca veliko sporočilno vrednost in so torej očitki mnogih kritikov, izhajajoči iz komunikativnega aspekta Detelovih del, vprašljivi. Seveda pa prav zaradi nevsakdanjih literarnih sredstev, značilnih za surrealistično književnost, takšna dela zahtevajo od bralca precejšnjo zbranost in njegovo aktivno sodelovanje. Nobeno avtorjevo sporočilo ni na dlani, do vsakega posebej se moramo potruditi. Največkrat je dovolj, če se lahko med branjem distanciramo od svojega običajnega načina razmišljanja in se v celoti prepustimo pesnikovemu svetu. Včasih nam to uspe šele v ponovnem poskusu; tedaj se nam sprva nejasna, nesmiselna in kaotična slika postopoma izčisti in končno stopi pred nas jasno pesnikovo sporočilo.

Detelov jezik je včasih vsakdanje prozaičen, suh, stvaren in neolepšan, drugič sočen in bogat, romantično prekipevajoč s fantazijskimi metaforami in izvirnimi, nenavadnimi primerami. Bogato besedišče, sintaksa in interpunkcija so v glavnem skladni z jezikovnimi standardi knjižne slovenščine. Mnogo bolj samosvoja od Detelovega jezika je vsebina njegovih del. Z jezikom, s kakršnim bi prav lahko podajal tudi povsem realistično fabulo, nam pogosto slika docela nadrealistične prizore, ki pa nas v končni fazi vendarle vodijo do temeljnih življenjskih spoznanj.

Med redkimi slovenskimi literarnimi kritiki, ki so redno spremljali Detelovo književno ustvarjanje, so bili nekateri, ki so mu očitali hermetičnost in preveč očitno težnjo, da bi za vsako ceno ustvaril nekaj "modernega". Njihov osrednji dvom pa je vsebovan v vprašanju, ali niso Detelova leposlovna dela morda prej le površinsko, modno posnemanje tujih literarnih zgledov kot pa pristna, doživeta in izvirna literatura.

Vsekakor se lahko strinjamo z njihovo predpostavko, da bo dokončna ocena umetniške vrednosti Detelovih del mogoča šele čez čas, ko bomo o njej lahko presjeli s primerne razdalje in tem širšega zornega kota. Zgledovanje po kvalitetnih predstavnikih sodobnih literarnih tokov pa kljub temu nikakor ne zmanjšuje umetniške vrednosti Detelovih del, temveč jo le še oplaja s pogumnim uporništvom in ustvarjalno drznostjo.

Lev Detela je v vsakem primeru dokazal, da je talentiran pisec; njegovi literarni sadovi, pa naj bodo v vseh pogledih izvirni ali ne, so dovolj prepričljivi, močni in učinkoviti, da si je z njimi upravičeno pridobil vidno mesto med sodobnimi slovenskimi literati. Kljub splošnemu nerazumevanju njegovih del in kljub dolgoletnemu ignoriranju njegovega literarnega ustvarjanja v domovini lahko verjetno zapišemo, da je Detela eden tistih slovenskih pesnikov in pisateljev, ki nosijo v sebi nedvomen umetniški potencial in od katerih lahko pričakujemo, da bodo s svojim prihodnjim leposlovnim ustvarjanjem še naprej bogatili naš nacionalni književni opus.

LEV DETELA IN SLOVENSKI LITERARNI KROGI

Ironično je, da je bil Detela kljub dejstvu, da je večino svojih knjig objavil v slovenščini, kot književnik deležen mnogo večjega priznanja v nemškem govornem prostoru kot pa v Sloveniji, slovenskem zamejstvu in emigraciji. Slovenija njegovega več kot tridesetletnega leposlovnega in literarnokritičnega dela predvsem iz političnih razlogov praktično ni spremljala, zato je bilo med tukajšnjimi bralci o njegovih knjigah in drugih objavah znanega zelo malo.

O svojem odnosu do Slovencev piše Detela takole: "*Če premišlujem o svoji dosedanji življenjski poti, dokončno spoznavam, da je bila in je emigracija njeno osnovno gibalno. Sem emigrant v razmerju z domovino, emigrant pa sem tudi v razmerju z našo emigracijo in zamejstvom. Nikakršno leporečje ni reči, da sem emigrant emigracije, emigrant domovine in emigrant tujega občestva, ki me ni sprejelo vase (ali pa se nisem dal sprejeti), skratka: sem emigracija emigracije emigracije.*"⁸

Dalje piše tudi o slovenskem provincializmu: *"Kričavi literarni sejmi, kot jih velikokrat nudijo kavarne po Ljubljani ali Trstu, familiarnost slovenstva (vsi se poznamo, vsi smo lepa družinica) deluje v resnici kot pravi zaviralni element na razvoj umetnosti in sploh na napredek. Slovenci se še v marsičem nismo izluščili iz plenic provincializma: literarne mode, ki jih produciramo, so v glavnem konservativne ali pa togo, nesamosvoje posnemanje drugih vzorov. Povsod pogrešaš samostojno in razumsko mišljenje, nekonformizem iščeš zama: vse je zavito v meglo povprečnosti ali celo infantilizma. Svetovljanskega slovenstva ni nikjer: tisti, ki so zašli v Buenos Aires, mesto z visoko kulturo, so še bolj provincialni kot oni, ki so ostali v Ljubljani. Trst pa je začarano preketo mesto, mesto, v katerem ne nastaja ravno tisto, kar bi tam lahko nastajalo: kozmopolitsko slovensvo, slovenstvo, ki je več kot slovenstvo, slovenstvo, ki raste v državljanstvo sveta in se tako zrcali na višji stopnji."*⁹

Kot rečeno, je bilo vzrokov za Detelovo odločitev, da zapusti domovino in poskusi srečo na tujem, več. Razen zasebnih vzrokov so bili pri tem odločilni trije dejavniki, vsi pa so politične narave. V zvezi s Slodnjakovo afero so se leta 1959 v Ljubljani začele čistke na znanstveno-pedagoškem in kulturnem področju. Zaradi solidarnosti s Slodnjakom je Detela (skupaj z Marjanom Tomšičem) dobil ukor z grožnjo izključitve iz študentske organizacije in drugimi svarili. Drugi dejavnik, njegov tedaj politično nesprejemljivi protimilitarizem in s tem povezane napetosti, smo že omenili. Pomemben pa je bil tudi njegov spor z ljubljansko revijo Mlada pota. Mentor revije Ivan Potrč je leta 1960 odklonil natis novih črtic, ki jih je Detela napisal pod vplivom Kocbekovega dela Strah in pogum. V odklonjenem tekstu *"Živi in mrtvi"* opisuje konec druge svetovne vojne v Prlekiji ter ljubezen med politično *"nevtralnimi"* Slovencem in hčerko štajerskega Nemca.¹⁰ Potrč je o tem objavil naslednjo opombo: *"Zadnjič sem vam precej povedal, a kaže, da se ne ujemava – s tem Vašim humanizmom nekaj ni v redu, tudi kaže, da se lotevate stvari, ki ji pisateljsko niste kos; a najhuje je, ko vidiš, kako pisatelj hoče nekaj vsiliti. Oglasite se v redakciji."*¹¹ Detela tega ni mogel storiti, ker se je medtem že izselil na Dunaj.

V Mladih potih so pozneje še kar sledili občasni napadi nanj, na primer ob izidu Zbornika slovenskih študentov na Dunaju 1923-1963, kjer je Detela objavil esej z naslovom *"Miselna struktura slovenske povojne književnosti"* in v njem odločno izpostavil problem ignoriranja slovenske književnosti v zamejstvu in zdomstvu. Tedaj je dokončno spoznal, da v Sloveniji nima nobenih možnosti. Po objavi satirične groteske *Atentat* leta 1966 v Trstu je v tedanji Jugoslaviji celo začel veljati za politično sumljivo osebo, kar kaže na

sramotno stopnjo nerazumevanja humanega osrednjega sporočila tega izvrstno napisanega antiromana.

Drzno izjemo v splošnem vzdušju zanikanja literarnega ustvarjanja Leva Detele, kakršno je tedaj prevladovalo v Sloveniji, predstavlja leta 1972 objavljena Pogačnikova uvrstitev Detele v sam vrh slovenske zdomske literature. Jože Pogačnik piše: "*Najvišji dosežek zdomskega slovstva je psihološka pripovedna proza, ki jo pišejo Ruda Jurčec, Zorko Simčič in Lev Detela.*"¹² Za splošno predstavitev Detelovih del si nato izposodi kar oznako tovrstne literature izpod peresa pisatelja samega, kot jo je formuliral v spremnih besedah k proznima zbirka Blodnjak in Izkušnje z nevihtami. Ker gre za vključitev pisatelja v fundamentalno literarnozgodovinsko delo (Zgodovina slovenskega slovstva), pomeni omenjena ocena Detelovega ustvarjanja hkrati tudi prvo trajnejšo umestitev tega zdomskega pisca v okvir slovenske književnosti nasploh. Že dve leti pozneje pa je Detela doživel novo razočaranje v Sloveniji. Leta 1974 so namreč pri mariborski založbi Obzorja napovedali izid njegove knjige Izkušnje z nevihtami (skupaj z delom Kraljev kip), kmalu zatem pa je bil stavek knjige uničen ter njena objava brez pojasnila opuščena.

Podobno neprizanesljiva je bila do nedavnega usoda Detelovih del v slovenskem zamejstvu in zdomstvu. Tam so bili sicer bralci – predvsem po zaslugi Martina Jevnikarja – redno seznanjeni z njegovimi novimi knjigami, pa tudi vrata večine slovenskih zamejskih in argentinskih revij so bila pisatelju odprta. Vendar je Detela kmalu na lastni koži občutil, da tamkajšnji kulturni krogi (v nasprotju z njegovimi pričakovanji, kot je razvidno iz zgornjega citata) niso nič bolj svetovljansko odprti za moderen literarni eksperiment, še manj pa za odkrito kritiko njihovih pogledov in meril. Tako je pisatelj leta 1966 po objavi nekega spornega članka v Mladiki, ki je sprožil precej polemike v slovenskih revijah v Trstu, že po dveh letih urednikovanja tržaške revije Most zaradi konflikta z večino članov uredniškega odbora izstopil iz uredništva revije.¹³ Podobno se mu je zgodilo tudi leta 1975 na Koroškem, ko so ga izključili iz uredniškega odbora celovške revije Mladje.

Na drugi strani je treba poudariti, da je bil Detela tudi v zamejstvu in Argentini deležen nekaterih literarnih nagrad in priznanj. Tine Debeljak ga, denimo v članku, napisanem leta 1970 in objavljenem tri leta pozneje, označuje kot enega najbolj nadarjenih mladih slovenskih književnikov.¹⁴ Vsekakor pa je iz objavljenih ocen ter iz seznama nagrad in štipendij, ki jih je pisatelj prejel po letu 1966, povsem jasno, da njegovo literarno delo še vedno najviše cenijo prav v nemško govorečih deželah. Tamkaj je tudi našel

določene kulturne kroge, ki se zanimajo za položaj slovenskega naroda in za tukajšnje sodobne literarne tokove. Tako je Lev Detela – spet protislovno – kljub mnogim razočaranjem spričo dolgoletnega odklanjanja njegovih del v Sloveniji postal v Avstriji eden najpomembnejših posrednikov informacij o književnem ustvarjanju in kulturnem dogajanju na Slovenskem in obratno. V zadnjih treh desetletjih je pisatelj s svojim prizadevnim publicističnim delom utrdil most med slovensko in nemško kulturo in to nalogo uspešno opravlja še danes.

OPOMBE

- ¹ Detela opisuje svoje otroštvo in mladost v knjigi Časomer življenja (Buenos Aires: SKA, 1987).
- ² Detelovi nazori v zvezi z vprašanjem vojske so jasno izraženi v njegovih protimilitaristih besedilih, na primer v igrah "Graščina" (Mladika, 1963-64) in "Generalka" (Most, 1965), še posebno pa v nemškem dramskem tekstu Der tausendjachrige Krieg (Dunaj: LOG, 1983).
- ³ Prim. M. Jevnikar, "Pisatelj Lev Detela 50-letnik", Mladika, 1989, št. 4, str. 70 in "Lev Detela - petdesetletnik", Družina in dom, 1989, št. 5, str. 10.
- ⁴ V angleščini so redno izhajali tudi Detelovi eseji, zlasti v londonskih revijah Review in The South Slav Journal.
- ⁵ "Iz 'Prepovedanih razmišljanj' Leva Detele", Izkušnje z nevihtami, London: Sodobna knjiga, 1967, str. 73.
- ⁶ Iz besedila na ovitku knjige Atentat (Trst: Sodobna knjiga, 1966).
- ⁷ (b.g.), "Pisatelj električne literature", Izkušnje z nevihtami, str. 78.
- ⁸ "Iz 'Prepovedanih razmišljanj' Leva Detele", Izkušnje z nevihtami, str. 72.
- ⁹ Ibid., str. 77-78.
- ¹⁰ V predelani obliki je besedilo izšlo pod naslovom "Senca nad pokrajino" v tržaški Mladiki leta 1961 (št. 8-10).
- ¹¹ Ivan Potrč, "Pogovori s sodelavci", Mlada pota, 1960-61, št. 3, str. 185.
- ¹² Jože Pogačnik, Zgodovina slovenskega slovstva 8. Eksistencializem in strukturalizem, Maribor: Obzorja, 1972, str. 77.

- ¹³ Gre za Detelov članek "Razgovor s samim seboj", Mladika, 1966, št. 6, str. 116-117. Polemika, ki je sledila temu članku, je izhajala v tedanjih številkah revij Mladika in Most.
- ¹⁴ Tine Debeljak, "Slovenska emigrantska književnost", Hrvatska revija, 1973, str. 44-45.

ABSTRACT

LEV DETELA: A REBEL AMONG MEN OF LETTERS

Janja Žitnik

The Slovene writer, Lev Detela, who now lives in Austria was born on 2 April 1939 in Maribor. He finished at the grammar school in Ljubljana in 1958 and enrolled at the Department of Slavonic languages at the Faculty of Arts of the University of Ljubljana. During his studies he began to publish news items and short literary articles in Ljubljanski dnevnik (The Ljubljana Daily) and Mlade poti (The Youths' Paths) newspapers. In 1960 he moved to Vienna where he enrolled to study Slavonic languages and the history of art. He graduated in 1968. From 1970, when he became a free-lance writer, he has made his living exclusively from writing and publishing essays on culture. There are 25 works published by Detela to date and another work which he wrote with his wife. Of the published works, seven are written in German and the rest in Slovene. Detela is evidently an avant-garde writer drawing on Kafka and existentialists. His works are predominantly surrealistic and represent an authentic depiction of subconscious roaming and pains that are the results of a conflict between the hero's internal impulses and the outside world. Detela's poems and 'tales' are fantastic and often grotesque parables of human weaknesses. Occasionally he writes realistic prose which is more easily comprehensible to the wider public.

In the area of literary history and criticism Detela is one of the most significant intermediaries between the Slovene and the German linguistic domains. His essays, criticism and surveys of Slovene literary works and cultural life are published in leading German dailies and renowned literary journals. On the other hand, his regular writing about Austrian and German works offers an insight into these cultures to the Slovenes in Slovenia as well as abroad. In addition to his works published in German periodicals, his

fiction and articles are also frequently published in the Trieste and Klagenfurt papers. Equally important are Detela's cultural reports and contributions to programmes broadcasted on foreign radio stations. Detela received numerous literary awards and financial sponsorship for his works of fiction. He has been a member of various literary organisations and associations for decades. Detela's bibliography comprises several hundred published works which in turn were the subject of around 130 articles and assessments by various authors published in various parts of the world.

Among the most important characteristics of Detela's fiction are the genuine and persuasive narration, his masterly command of language and a conspicuously distinctive style, the manifold expressionism of original literary means, and his courageous introduction of extremely unconventional forms into Slovene literature. Another feature of his work is the subject matter which consistently explores either the existentialist or basic ethical issues of humans and mankind in general. Detela's works represent a rebellion against every kind of convention in literature and life communicated through startling means of expression and themes which often unveil the "inviolable" universality of specifically Slovene taboos.

By all means Lev Detela has confirmed his talent for writing; his literary achievements, regardless of whether they display authenticity in all respects or not, are sufficiently persuasive, powerful and efficient to secure him a prominent position among contemporary Slovene writers. Despite the wide lack of understanding of his works and long lasting indifference towards his opus in his home country, we can say that Detela belongs to the group of Slovene writers and poets who have an unquestionable artistic potential from whom we can safely expect many more valuable contributions to the Slovene literary opus.